

és arra próbál választ adni, hogy milyen témák milyen arányban jellemzők rá. A témák jelen esetben olyan szócsoportokat jelentenek, amelyek szavak frekvenciájából és egymáshoz képesti előfordulásuk mintázataiból hozhatók létre; a hozzájuk rendelt arányszám pedig azt mutatja, hogy milyen súllyal szerepelnek a szócsoport szavai egy-egy dokumentumban. A kulcsszó-elemzés olyan eljárások összefoglaló elnevezése, amelyek két szöveg/korpusz összehasonlítását végzik el szintén a bennük előforduló szavak gyakorisága alapján. Egy kifejezés akkor tekinthető egy szöveg/korpusz más szöveghez/korpuszhoz viszonyított kulcsszavának, ha az előbbiben nagy számban, míg az utóbbiban ritkán fordul elő (azaz a funkciószavak ebben az esetben nem játszanak fontos szerepet, hiszen azoknak minden szövegben magas a relatív gyakorisága). Akiko Aizawa rámutat arra is, hogy a legtöbbit használt kulcsszó-elemző eljárásnak, a „kifejezésgyakoriság — fordítottdokumentum-gyakoriság” módszerének (*term frequency — inverse documentum frequency*, közismert nevén: TF-IDF) matematikai háttere magyarázható az információelmélet entrópia-fogalmával, valamint Shannonnak az entrópiát — a váratlanságot — kiszámító képletével.²⁹

Fontos azonban megjegyeznünk, hogy a téma-modellezés és a kulcsszó-elemzés alkalmazási köre jócskán túl mutat az irodalomtudomány területén: a tudományos világon kívül a gazdasági életben, a marketing-stratégiák és hirdetések megtervezésében is jelentős szerepet játszanak, többek között a felhasználók profilálásában (miről, hogyan beszélnek az egyes felületeken), illetve a keresőoptimalizálás folyamatában, azaz azoknak a kulcsszavaknak a kiválasztásában, amelyek által egy szöveg keresőmotorokon való megjelenése javítható. Ezek a szövegelemzés olyan módoszatai, amelyek talán a legnagyobb hatást fejtik ki mindennapi életünkre.

Végezetül említhetjük azokat a bölcsészeti kutatásokat is, melyek szövegek egymáshoz viszonyított hírértékét, újszerűségét kívánják meghatározni az entrópia fogalmán keresztül. Ekkor első lépésként olyan, formai és/vagy tartalmi szempontokat kell a kutatásnak meghatározni, amelyek előfordulása mérhető, és amelyek a szövegek fontos jellemzőit képesek leírni (pl. téma-modellek). Ezt követően két szöveg, vagy akár egy szöveg részei közötti különbség az emberi megismerés folyamata felől válik feltárhatóvá: azaz annak matematikai kifejezése, hogy egy szöveg mennyiben tekinthető meglepőnek vagy váratlannak egy másik szöveg után olvasva — ezt jelöli az *eltérés* (*divergence*) terminusa.³⁰ Ezáltal lehetőség nyílik a szövegek közötti különbségnek a kognícióhoz kötött, aszimmetrikus leírására (azaz rámutatni arra, hogy X szöveg nagyobb információértéket hordoz Y szöveg ismeretét követően, mint fordított sorrendben), szemben a különbséget a *távolság* szimmetrikus, térbeli metaforájával leíró számításokkal. Az eltérés kiszámításának köszönhetően feltárható egy könyv érvelésének jellemzője (pl. a fejezetek egymásra épülése analitikus vagy szintetikus módon fejtik-e ki a gondolatmenetet), illetve meghatározható egy olyan harmadik szöveg

is, amely két szöveg között képes közvetíteni azáltal, hogy megkönnyíti azok egymást követő feldolgozását (tehát Y ismeretét követően X könnyebben hozzáférhető lesz, ha előbb Z-t dolgozzuk fel).³¹ Ezek a kutatások a „kulturális evolúció” elképzelésének tágabb kontextusába ágyazódnak, amely a kultúra területén végbemenő újítások és azok rendszerezésének dinamikáját kívánják leírhatóvá tenni.

Talán ennyiből is látszódnak azok a kapcsolódási pontok, amelyek szövegek létrehozásának, értelmezésének, elemzésének és tanításának különböző, statisztikai ismereteken nyugvó gyakorlatait kötik össze. Ez a rövid áttekintés nem azt kívánja bizonyítani, hogy a statisztikai mérésekkel a nyelvi vagy az irodalmi működés egésze leírható lenne, és nem is azt, hogy hasznos lehet az irodalom- és kultúratudomány számára a nyelvi elemek gyakoriságvizsgálatát az olvasástapasztalattal és a jelentésalakulások nyomon követésével ütköztetni. Sokkal inkább arra hívja fel a figyelmet, hogy a keresés és a számolás gépiesíthető műveletei, valamint az olvasás és az értelmezés szellemi gyakorlata sohasem egymástól függetlenül fejtik ki hatásukat, hanem már mindig is részét képezik egymásnak a szövegekkel való legkülönbözőbb tevékenységeink során. Ezt az összefonódást, amely az európai modernség egészét végig kíséri, napjainkban a statisztikai eljárásokat humántudományos kérdések megválaszolására alkalmazó digitális bölcsészet teszi láthatóvá — amennyiben nem feledkezünk meg saját interpretatív karakteréről sem.

²⁹ Akiko AIZAWA: *An information-theoretic perspective of tf-idf measures*, Information Processing and Management, 2003/1, 45–65.

³⁰ Kent K. CHANG – Simon DEDEO: *Divergence and the Complexity of Difference in Text and Culture*, Journal of Cultural Analytics, 2020/1, 1–12.

³¹ *Uo.*, 12–36. Az újdonság ilyen típusú mérhetőségére izgalmas példa a francia forradalom parlamenti felszólalásainak témáit elemző kutatás, amely az egyes szónokok, politikai csoportosulások és intézményi tisztségviselők szerepét vizsgálta a forradalom információáramlásában: mely felszólalók hozták a legtöbb újdonságot beszédeikkel a parlamentbe, melyek voltak képesek leginkább a későbbi témákat alakítani és melyek ismételték, tartottak napirenden korábbi ügyeket. Simon DEDEO et. al.: *Individuals, institutions, and innovation in the debates of the French Revolution*, Proceedings of the National Academy of Sciences, 2018/18, 4607–4612. Ez a kutatás arra a tágabb kontextusra világít rá, hogy az emberi kultúra különböző információfeldolgozó és -szervező intézmények, személyek és médiák történeteként is elmesélhető — amely szereplők tevékenysége az információelmélet matematikai meghatározásának köszönhetően számszerűsíthető.

ZELEI Dávid

Az irodalom lágyszívű motorja

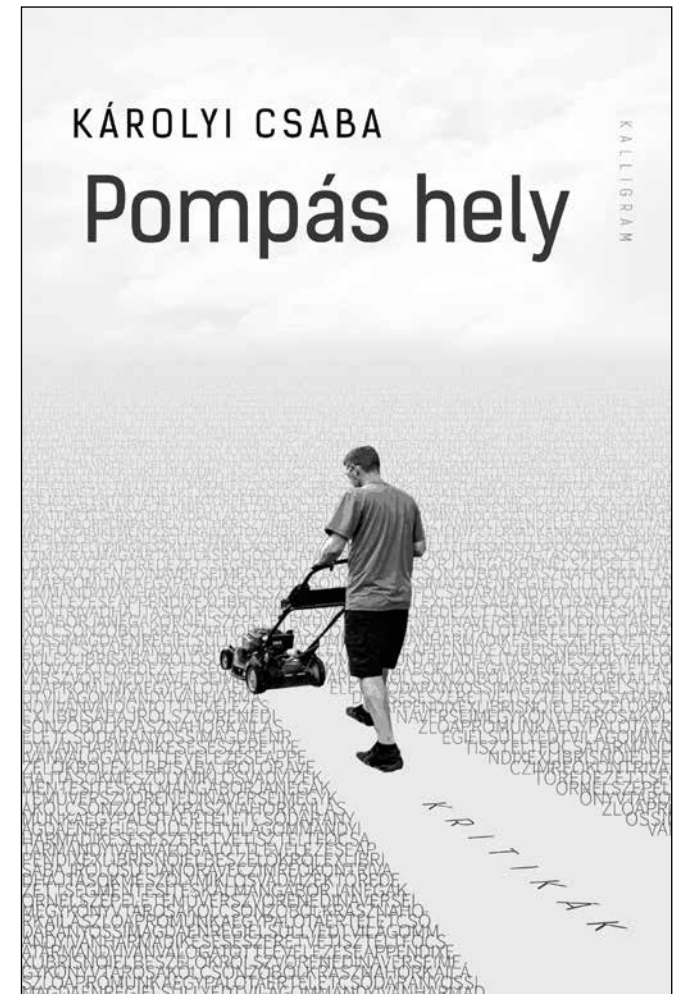
(Károlyi Csaba: *Pompás hely*. Kalligram, 2019)

Valahogy úgy akartam kezdeni, hogy Károlyi Csaba a magyar irodalomkritika régi motorosa, de aztán jobban elgondolkodtam, megszállt az OuLiPo szelleme vagy tán lecsúszott egy pohár fröccs, és rájöttem, át kell rendeznem a szavakat és betűket, hogy igazat mondjak: Károlyi Csaba régóta a magyar irodalom motorja. Amellett ugyanis, hogy az *ÉS* kritikarovatának vezetőjeként kevesek látnak rá jobban hivatalból a magyar irodalom teljes horizontjára, Károlyi mindenütt ott van: évtizedek óta képzi a kritikusokat az ELTE Esztétika Tanszékén, elképzelhetetlen nélküle a FISZ-tábor kritikaműhelye és a Libri-díj zsűrije, képből tartja az aktualitásokról a magyar irodalom fordítóit Dunabogdányban, szervezője, moderátora és leiratozója az általa kiötölt *ÉS-Kvartett*nek,¹ mindemellett pedig a „másik oldal”, a szerzők is szóba állnak vele: a magyar irodalom egyik legjobb kérdezője, legyen szó interjúról,² nyilvános³ vagy rádióbeszélgetésről.⁴ Tíz éve a szerkesztőm, szeretném azt hinni: a barátom.

Mindez azonban most mellékes, mert a *Pompás hely*ben kritikusként áll előttünk (szereti azt mondani, hogy minden más minőségében is az, s valóban: a szerkesztés, műhelyvezetés, zsűrizés és néhol a tanítás is kritikai munka), ekként kell hát látnunk és értékelnünk.

A *Pompás hely* Károlyi negyedik kritikakötete, és zömében 2014 és 2018 közt született írásokat tartalmaz: átlagban tehát nagyjából megfelel az ősi bölcselők kívánalmainak („egy kritikusnak tízévente kell kiadnia a keze alól egy kötetet”), gyakorlatilag azonban letükrözi pályája első bő évtizedét. Gyors egymásutánban, 1994-ben és ’98-ban született kötetei után ugyanis tizenhat évig nem jelentkezett kritikagyűjteménnyel, majd húsz évvel az *Ellakni, nézelődni* után a kilencvenes évekhez hasonló ütemben jött a második két kötet (2014 és 2019 eleje).

Hogy Károlyinak négy év alatt ismét kigyúlt egy vaskos kötetre való mondanivalója, összefügg saját, rég konzekvensen hangoztatott identifikációjával, a zsurnálkritikuséval, aki érthető nyelven, esszéisztikusan, határozott véleményt formálva, a tudós-kritikus éthosától távol maradván igyekszik a művelt nagyközönséghez szólni — csaknem minden héten. Ennek két

oldala van: egyrészt nála szélesebben kevesen olvassák a magyar irodalom mainstreamjét, másrészt a felfokozott tempó sok feledhető írást is kitermel — ahogy ezt maga is bevallja a *Literának* adott interjújában.⁵ Károlyi Balassa Péter tanítványa, és megvan benne mestere őszinte lelkesedni tudása (szinte látjuk, ahogy a levegőbe csap, mikor Péterfy Gergely nyolcadikra végre megírja régen várt nagyregényét, hogy Krusovszky-áriáját ne is említsük), alkatiilag ugyanakkor nem a felfedező, inkább a követő kritikusok táborát gyarapítja, mint mondjuk Radnóti Sándor.

¹ A *Kvartett* 2009–2015 közti beszélgetései e-könyv alakban is megjelentek: *ÉS-Kvartett 2009–2015* (2016), Károlyi pedig 2019-ben összegezte a sorozat első tíz évét: *Az ÉS-Kvartett*ről, Korunk, 2019/9, 47–53.

² Interjúkötetei: *Non finito* (2003), *Mindig más történik* (25 irodalmi beszélgetés, 2015).

³ Legutóbb a Városmajor 48 Irodalmi Társaság beszélgetéssorozatát vezette.

⁴ Korábban a Klubrádióban vezetett irodalmi beszélgetéseket.

⁵ „A *Követési távolságba* írt recenzióim több, mint a felét kihagytam. Egy zsurnálkritikus többet termel, mint amennyi maradandó (a válogatás még így is túl bőséges).” KÁROLYI Csaba: *Alapvetően konzervatív alak vagyok*. (Jánossy Lajos interjúja), Litera, 2020. január 30., <https://litera.hu/magazin/interju/karolyi-csaba-alapvetoen-konzervativ-alak-vagyok.html> (utolsó megtekintés: 2021. 09. 16.).